

ПОВНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ «КОБЗАРЬ» У РЕДАКЦІЇ В. СІМОВИЧА І ВИДАННЯ «КОБЗАРЯ» 1920-х років

Тетяна Дубова

*молодший науковий співробітник відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаника*

Досліджено історію та особливості видання Повного ілюстрованого «Кобзаря» редакції В. Сімовича. Основну увагу звернено на коментарі В. Сімовича. Подано критичні зауваження тогочасних шевченкознавців.

Ключові слова: Т. Шевченко, «Кобзарь», В. Сімович.

In the article the history of publication of «Kobzar» in a release of V. Simovych is investigated and the specific of this publication is analysed. The article contains the critical remarks of researches of the works of T. Shevchenko.

Keywords: T. Shevchenko, «Kobzar», V. Simovych.

Исследуется история и особенности издания Полного иллюстрированного «Кобзаря» под редакцией В. Сімовича. Главное внимание уделено комментариям В. Сімовича. Представлены критические замечания шевченковедов.

Ключевые слова: Т. Шевченко, «Кобзарь», В. Сімович.

Павло Богацький, оглядаючи у львівському часописі «Стара Україна» 1925 р. видання Тараса Шевченка, особливо наголошував на передмові до «Кобзаря», виданого 1867 р. Д. Є. Кожанчиковим, у якій було висловлене сподівання на толерування пам'яті Т. Г. Шевченка і дотримання його авторських прав: «...нам, шануючи Тарасове ім'я і пам'ять, хотілось, щоб кожна йота з його писання, наскільки буде можна, стала відомою без жодної одміни: хто ж одважиться Шевченка одмінити?» [4].

Наважувались, і неодноразово. Найчастіше з метою «покращення». Найгірше з Шевченковим словом поводитись у різноманітних календарях і читанках. Серед найрозповсюдженіших «покращень» — використання окремих рядків віршів Т. Шевченка, вихоплених з контексту, присвоєння уривкам з поем довільних назв (особливо «улюбленим» в цьому плані був уривок з поеми «Сон» — «...Світає. Край неба палає...»), видалення перших або

останніх рядків віршів (вірш повністю не вмiщався або не відповідав політичному моменту), переклад віршів з російської, без зазначення, що це переклад. Останнє стосується досить часто тиражованих уривків «Свята прадідів земля» та «Де в серцях для вітчизни немає любови...», які насправді належать до «Пісні стрільця» з російськомовної п'єси Т. Шевченка «Никита Гайдай» [14]. Вже надто панібратським поводженням із цитованим матеріалом вражає випадок, який трапився у букварі «Зірка» Василя Полтавця, виданому у Варшаві 1924 р., — було механічно сполучено два рядки поезії Т. Шевченка і два поетичні рядки Сидора Воробкевича — таким чином укладач «сформував» повчальний вірш [3].

Не уникнули цієї «пошесті» і видавці збірок творів поета. Так, 1921 р. у Львові накладом Українського Педагогічного Товариства було видано «Кобзар» Т. Шевченка для дітей, який майже повністю складався з уривків, яким упорядники самовільно надали назви, головню виховного характеру: рядки з твору «І мертвим, і живим...» «Обніміте ж, брати мої...» — «Зазив до братньої любови»; «Учітеся, брати мої...» — «Учіться свого»; «Думи мої, думи мої...» — «Думки»; уривок з поеми «Кавказ» «Ми віруєм Твоїй силі...» — «Віра в Бога»; строфи з поеми «Москалева криниця» «О, Боже мій милий...» — «Треба вчитись, як жити»; «Садок вишневий коло хати» — «Вечір на Україні»; рядки з різних віршів — «Мисли» тощо [22].

Саме тому серед дослідників побутує думка про значні перекручення текстів Шевченка, на що, зокрема, наголошує Роман Бжеський у статті «Чи маємо в ужитку автентичний текст «Кобзаря»?», надрукованій в альманасі «Гомін України» (Торонто, 1964 р.) [1]. Автор вбачає причину фальсифікації текстів Шевченка у бажанні сучасників поета, неспроможних зрозуміти пророчої сили творчості Т. Шевченка, змінити його погляди, підігнати їх під своє бачення, викидаючи деякі твори з друку, випускаючи та змінюючи окремі строфи, або коментуючи їх згідно із своїми поглядами. За таких умов і офіційної цензури не треба. Автор статті небезпідставно вважає, що проблема полягає у розбіжностях у політичних поглядах. Тарас Шевченко у своїй творчості вмiщав цілий космос, а сучасники могли сприйняти лише частинку свого, часами вигаданого, ідеалізованого, світу. Шевченкові творчі

горизонти були значно ширшими за усі їх уявлення, забобони та застереження. І тому навіть свідомі українофіли були головно автономістами, а Шевченко — вже самостійником; вони ще були «богданівцями», а він — вже «мазепинцем»; вони — здебільшого — еволюціоністами, а він — революціонером. Через свою політичну обмеженість тогочасна проукраїнська спільнота не змогла прийняти цілого «Кобзаря». На жаль, наступні покоління конформістів продовжували змінювати Шевченка під свої потреби.

Тому такими важливими для шевченкознавства були і є текстологічні дослідження. «Кобзар» за редакцією В. Сімовича [24] вирізнявся від інших видань тим, що увібрив найкраще з напрацювань тогочасних дослідників шевченківських текстів. Таких як, наприклад, канонічне видання «Кобзаря» В. Доманицького 1907 р. [23], який працював із малодоступними для широкої публіки родинними архівами, де зберігались шевченківські колекції, зокрема з архівом Василя Тарновського з Качанівки та Володимира Науменка, а також з архівом департаменту поліції. Крім офіційних документів, особистих листів та рукописів (автографів, копій, авторизованих списків), В. Доманицький досліджував друковані джерела (прижиттєві та посмертні видання творів Шевченка), ставлячи перед собою мету виправити (за словами І. Франка) «масу дурниць, допущених попередніми редакціями» [19]. Щоправда, в І. Франка ця цитата стосувалася його роботи над львівським виданням «Кобзаря» 1908 р., але помилок для виправлення вистачило і йому, і В. Доманицькому.

У процесі роботи В. Доманицький переглянув та дослідив 270 автографів Шевченка (не звірив лише 8 автографів), частково упорядкував хронологію, вперше опублікував невідомі до того часу вірші і заперечив авторство кількох поезій, які приписували Т. Шевченкові. Найголовнішим було те, що Доманицький віднайшов значну кількість невідомого матеріалу і вперше запропонував його читачеві.

Видання «Кобзаря» за редакцією В. Доманицького було визнано науковим і навіть етапним в історії шевченкознавства. Найбільше ж про значущість цього видання вказує те, що в більшості видань «Кобзаря», які друкувались у наступні роки, використовувались тексти і напрацювання В. Доманицького.

Таким ж вагомим було Повне видання творів Тараса Шевченка «Української накладні» Якова Оренштайна за редакцією Б. Лепкого [25].

Б. Лепкий-редактор був таким самим талановитим, як і Б. Лепкий-письменник. Власне на його редакторську діяльність мав безпосередній вплив науковий вишкіл інтелектуала з доброю європейською освітою. Саме тому всі книжкові видання, які редагував Лепкий, мають солідний інформаційний супровід, містять вичерпні наукові коментарі і цим вирізняються серед інших видань цієї доби. Стосовно ж п'ятитомника Т. Шевченка, який виходив упродовж двох років — 1919–1920, то Володимир Дорошенко вважав його «найцікавішим з усіх видань» власне через коментарі, пояснення, редакторську та текстологічну роботу Б. Лепкого [9].

Це були ті джерела, на яких головно і базувалась робота Василя Сімовича, який творчо використав та доповнив тексти і коментарі попередників, скомпонувавши своє бачення «Кобзаря».

Василь Сімович — український мовознавець; закінчив Чернівецький університет, працював на редакторській і викладацькій роботі у Берліні, Празі, Львові, а у 1939–1940 рр. був професором Львівського університету. Як редактор відзначився виданням творів українських письменників І. Франка, Лесі Українки, Б. Лепкого, Ю. Федьковича, Панаса Мирного, В. Стефаніка та інших. Тому цілком закономірно, що В. Сімович не зміг відмовитися від пропозиції попрацювати над виданням «Кобзаря» Т. Шевченка [2].

Історія «Кобзаря» за редакцією В. Сімовича почалась 10 березня 1919 р., коли на засіданні Культурно-просвітньої комісії Трудового Конгресу України — тимчасового законодавчого органу у Проскурові (тепер — Хмельницький) було ухвалено здійснити популярне видання поезій Т. Шевченка з нагоди його дня народження. Але робота комісії Трудового Конгресу через політичні події була припинена вже 11 липня 1919 р.

Тоді справу з виданням «Кобзаря» взявся втілити Євген Вировий — колишній голова Культурно-просвітньої комісії, видавець празького суспільно-політичного журналу «Український тиждень». Жодних коштів на видання «Кобзаря» не було виділено. Тому Є. Вировому вдалося зреалізувати задум 1919 р. у Лейпцигу лише у 1921 р. — до 60-х роковин від дати смерті

поета. Видання було здійснено на кошти товариства «Українське видавництво в Катеринославі» та деякі приватні пожертви українських меценатів, залучені стараннями (тоді говорили «заходами») Є. Вирового. Редагування було довірено Василю Сімовичу, на користь якого свідчив не тільки його досвід мовознавця, а й студії над творчістю Т. Шевченка спочатку як учня відомого шевченкознавця С. Смаль-Стоцького, а згодом як самостійної наукової особистості. Йому ж належав ґрунтовний біографічний нарис «Життя Тараса Шевченка», вміщений у додатку до видання, та передмова [24].

Епіграфом до передмови В. Сімович узяв слова Бориса Грінченка з його статті «Перед широким світом»: «Нема чого нам тішитися, що ось, мовляв, маємо такого великого поета, що його в кожній селянській хаті розуміють і що на йому може виховуватися нарід. Ми справді маємо великого поета, але в селянській хаті його ще не знають або мало розуміють. Зробимо ж, щоб люди з тієї хати піднялися духовно стільки, щоб справді могли його зрозуміти» [24, с. VII].

Слово «зрозуміти» в контексті цього видання є ключовим. Вже для тогочасного читача були потрібні пояснення до поезій Т. Шевченка не тільки смислові, а й географічні, історичні, навіть етнографічні. В. Сімович зробив усе можливе, щоби «Кобзар» за його редакцією характером і повнотою приміток до текстів був справді народним.

У виданні твори Т. Шевченка розташовані у хронологічній послідовності, майже до кожного написана стисла передмова. Звичайно, популярна форма викладу вимагала певного спрощення провідних думок та ідей окремих творів (що одразу помітили критики), але ніяк не вплинула на пояснення історичних та географічних реалій та переклад незрозумілих простому читачеві іншомовних, діалектних та рідковживаних слів. Досі цікавими є спостереження В. Сімовича над поетикою Шевченка. Допоміжний апарат («Зміст «Кобзаря» за азбукою») створено у вигляді алфавітного покажчика творів поета.

На перший погляд цей «Кобзар» нагадує підручник. Найпоетичніший підручник у світі. Ось, наприклад: «На вічну пам'ять Котляревському» — до вірша додано біографічну довідку про

Котляревського; «Тарасова ніч» — коротка біографічна довідка про гетьмана Трясила; «Перебендя» — довідка про кобзарів; «Гайдамаки» — перед текстом — історична довідка про Коліївщину, після тексту — передмова Т. Шевченка до першого видання поеми; «Гамалія» — довідка про козацькі походи на Туреччину; «Великий льох» — перед текстом охарактеризовано символіку поеми; «Холодний яр» — вступне слово про гайдамаків; «Чернець» — коротка біографічна довідка про Семена Палія тощо.

Такий досить утилітарний підхід напевно був на той час актуальним, коли освічена людина найчастіше виявлялась учителем. Вчити, виховувати — вважалося першочерговим завданням.

«Кобзарь» за редакцією В. Сімовича одержав низку схвальних відгуків від Леоніда Білецького, Михайла Возняка, Богдана Лепкого, Дмитра Дорошенка, не без деяких критичних зауважень, звичайно. А професор славістики Мюнхенського університету Еріх Бернекер визнав цей «Кобзар» книжкою, яка однаково годиться і для вивчення, і для навчання [6].

Але були й інші відгуки. Так, Дмитро Дорошенко у своїй цілком позитивній рецензії подав аж 32 приклади неправильних пояснень В. Сімовича [8].

Павло Зайцев 1925 р. у статті «Наш довг перед Шевченком», надрукованій у часописі «Стара Україна» [11], назвав редакторську роботу В. Сімовича методологічно хибною, а іноді й незрозуміло наївною, тому що ніхто із відомих і досвідчених редакторів нібито не видав правдивого тексту поезій Т. Шевченка, змішуючи різні редакції віршів, долучаючи «влучніші речення», тощо. Таким чином, за П. Зайцевим, те, що ми звичайно читаємо як Т. Шевченка, це не тільки його особиста творчість, це або Шевченко плюс Романчук, або Шевченко плюс Франко, або Шевченко плюс Доманицький, або Шевченко плюс Лепкий тощо. Такий погляд на речі теж мав право на існування, тим паче, що П. Зайцев невдовзі спробував переконати читачів у своєму, видавши «Кобзар» Шевченка плюс Зайцев, так само змішуючи різні редакції шевченківських текстів (1860-го і 1841 рр.) та виправляючи окремі слова у віршах [26]. Власне тому таке поширення у шевченкознавстві має поняття «інтерпретації», до того ж у різноманітних варіантах: від праці академіка С. Смаль-Стоцького «Т. Шевченко:

інтерпретації» 1934 року [18] до наших сучасників, для яких, здається, поза інтерпретацією не існує нічого. Як, наприклад, розвідка О. Долинюк «Тарас Шевченко в інтерпретації Василя Сімовича» [7], посібник для вчителя Г. Клочека «Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація» [13], дослідження П. Іванишина «Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка», присвячений головно шевченкознавчим працям Г. Грабовича і О. Забужко [12], тощо.

Суворим критиком методики опрацювання і подання творів Т. Шевченка виявився Сергій Шелухін, який 1933 р. у журналі «Дзвони» надрукував статтю «Про конечну потребу нових пояснень «Кобзаря» [27]. Проте він не міг заперечити факт надзвичайної популярності «Кобзаря» за редакцією В. Сімовича, однією з причин якої було використання цього видання як шкільного підручника.

Лейтмотивом усіх зауважень Шелухіна було «...писати коментарі до творів геніяльного поета може далеко не всякий, кому схочеться...» Але В. Сімович аж ніяк не був «всякий», а мовознавець із солідним стажем наукової роботи, автор відомої ґрунтовної «Граматики української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» (1921 р.) [16]. В. Сімович не тільки був учнем С. Смаль-Стоцького, на той час одного з найвідоміших шевченкознавців в еміграції, а й мав свої напрацювання у цій ділянці літературознавства, що засвідчила його пізніша праця «Тарас Шевченко: його життя та творчість» (1940) [17].

Окрім невдалого коментування, С. Шелухин скритикував ще й передмову В. Сімовича, у якій вбачав тільки «претензії» та «штучну мову». Рецензент вважав, що «коментатор переступив усяку міру скромности», а його інтерпретації визнає ненауковими. Неупереджений читач одразу запримітить: С. Шелухин читав текст надзвичайно уважно — він робить зауваження практично посторінково. Наприклад: копа — це не 50 копійок, а 60; півкварті — це дві чверті, а не одна; султан (ця помилка зафіксована в усіх, навіть позитивних рецензіях) — це китиця на капелюсі, а не собака; світилки — це дівчата з боку молодого на весіллі, з боку молоді — дружки; метелиця не дрібний танок, а гуртовий, колом; причинний — це божевільний, а у В. Сімовича — незвичний тощо.

Багато зауважень у С. Шелухина щодо реалій побуту часів Т. Шевченка, яких зовсім не знав В. Сімович. Ну і, звичайно, відома усім загадкова «кравчина»: «Обізвався Наливайко — «не стало кравчини». В. Сімович пояснює, що «кравчина» це спеціальна назва для ватаг Наливайка, від того, що він був ремісником, кравцем. Тим часом С. Шелухин покликається на І. Срезневського, який в першому томі «Запорожской Старини» писав: «Славна стала та кравчина, як на Польщу стала», і пояснює, що кравчиною звалась самостійна окрема військова частина, загін тощо. Він того ж кореня, що і край, краяти, країна. Але С. Шелухин, критикуючи В. Сімовича, ані словом не згадує Б. Лепкого і його коментарі до «Кобзаря» Т. Шевченка. Тим часом, як В. Сімович у цьому випадку повторив коментар Б. Лепкого.

Окрім цього, С. Шелухин вважає, що В. Сімович не зрозумів «Великого Льюху», а його пояснення поеми є «накопиченням таємниць та забобонів». Пояснення коментатора дійсно занадто складні, але все ж таки мають певне право на існування.

Щодо самого тексту «Кобзаря», то істотні зауваження до редакційної роботи В. Сімовича мав і Роман Бжеський. У статті «Чи маємо в ужитку автентичний текст «Кобзаря»?» [1] він подає такий приклад: у тексті 1858 року в «Гайдамаках» читаємо: «Щоб і діти знали, внукам розказали, Як козаки шляхту тяжко покарали, Щоб не забували ляха проклинать...» А у В. Сімовича це речення набуло нової редакції: «За те, що не вмiла в добрі панувать». Крім того у розділі «Бенкет у Лисянці» пропущено аж 14 рядків. І тому подібне. Але справа у тому, що пропущені рядки, як і редакція речення з «Гайдамаків», зазначені у багатьох джерелах (і у Повному зібранні творів Т. Шевченка) як варіанти. Тому В. Сімович обрав більш, на його думку, толерантний варіант. Але Р. Бжеський вимагає, щоб завжди остаточною був найбільш радикальний варіант поезій Т. Шевченка, хоча такий варіант не завжди був останнім. До слова, у післямові до перевиданого 1960 р. у Вінніпезі «Кобзаря» за редакцією В. Сімовича, академік Микола Жулинський, говорячи про контаміновані тексти Т. Шевченка, звинувачує І. Айзенштока, редактора «Кобзаря» 1930 р. (Харків, ДВУ) у зміні тексту поезії «Чигирин», коли замість словосполучення «московські ребра» з'явилися «татарські ребра»

(«За що боролись ми з панами? За що ми різались з ордами? За що скородили списами татарські ребра?»), а слово «ляхів» замінено словом «пани» [20], хоча у «Кобзарі», редагованому В. Сімовичем 1921 р., теж надруковано «татарські ребра» [10, с. XII–XIII]. Усі ці зміни тексту зафіксовані як варіанти у різних виданнях «Кобзаря», на що вказують коментарі до поезій Т. Шевченка П. Зайцева.

Справжній конфлікт інтерпретацій спостерігається у праці С. Смаль-Стоцького «Т. Шевченко: інтерпретації» (Варшава, 1934) [18]. Уся книга — суцільна полеміка з опонентами: О. Огоновським, О. Цісик, В. Щуратом, Я. Гординським, Б. Лепким, С. Єфремовим, Є. Маланюком, І. Айзенштоком і, звичайно ж, В. Сімовичем. Полеміка тактовна, стримана, доказова. Поза усіма, так би мовити, ідеологічними розходженнями з цими дослідниками, С. Смаль-Стоцький мав загалом досить негативне уявлення про видання і редагування творів Т. Шевченка. За С. Смаль-Стоцьким, В. Доманицький «...багато причинився до критики текстів, та все ж не раз поступав проти наукових засад...»; повне видання творів Т. Шевченка в п'яти томах за редакцією Б. Лепкого «...може служити зразком, як таке видання не повинно виглядати...»; народне видання В. Сімовича «...не має великих претензій, але тим замітне, що уявляє собою спробу зробити Шевченкову творчість якнайширшим колам громадянства зрозумілою. Річ ясна, що ця перша спроба з різних причин не може нас задовольнити» (с. 279). Вимоги С. Смаль-Стоцького до видання творів Т. Шевченка прості і зрозумілі, — це правдивий, науково встановлений текст поезій Т. Шевченка з допоміжним апаратом та бібліографією. Звичайно, в умовах еміграції, без доступу до архівів, таке видання було неможливим. Деяку надію вчений покладає на українські видання, в усякому разі харківське видання творів Т. Шевченка, зредаговане І. Айзенштоком та М. Плевако 1927 р., одержало від нього трохи кращу оцінку, хоча й воно визнано ще далеким від канонічності. На жаль, надії С. Смаль-Стоцького на ідеальний «Кобзар» будь-якого радянського видавництва не справдились, тому що власне з харківських видань Т. Шевченка почалась ера радянських фальсифікацій творчості поета.

Але, незалежно від критики, популярність «Кобзаря» під редакцією В. Сімовича була досить великою. Причину цього пояснив

у передмові до другого його видання 1960 р. Ярослав Рудницький. Говорячи про закордонні видання «Кобзарів», Я. Рудницький кваліфікував їх як «академічні» і «люксусові», тим часом як видання Вирового-Сімовича є виданням «для всіх» [15, с. X]. Саме тому видавець Іван Тиктор та Українська канадська фундація імені Тараса Шевченка 1960 р. видали «Кобзар» Т. Шевченка за редакцією Ярослава Рудницького, який фактично є перевиданням «Кобзаря» Вирового-Сімовича [21]. Я. Рудницький у передмові пояснив, що тільки в деяких місцях змінив чи скоротив коментарі В. Сімовича «відповідно до новіших дослідів». В основу цих змін лягли пояснення Дмитра Дорошенка у співпраці зі Степаном Сірополком, подані у празькому виданні «Кобзаря» 1940 р., а також виправлено наголос, який у В. Сімовича, за думкою Я. Рудницького, був занадто індивідуальним. Усе інше, включно зі старим правописом, залишилося таким самим, як у «Кобзарі» 1921 р., навіть портрет Т. Шевченка роботи Репіна.

Таким чином, можемо констатувати, що в історії видання поетичної спадщини Тараса Шевченка діяльність Василя Сімовича зайняла свою нішу. Вчений, який присвятив своє життя спробі наблизити поетичний доробок поета до народу, зумів розповісти про складні речі простою, зрозумілою мовою. Завдання це було надзвичайно складним, і оскільки воно виконувалось в еміграції, без доступу до архівів, без належної кількості документів, то, звичайно, не обійшлося без помилок. Але це не применшує ваги редакторської та наукової праці В. Сімовича над «Кобзарем» Т. Шевченка й не знижує заслуженої популярності цього видання серед рідних верств населення.

1. [Бжеський Р.]. Чи маємо в ужитку автентичний текст «Кобзаря»? / Р. Задеснянський // Альманах «Гомону України» на рік 1964 у 150-річчя народження Великого Кобзаря України Т. Шевченка. 1814–1964. — Торонто, Онт., Канада, 1964. — С. 74–96.
2. Білоус М. Василь Сімович. 1880–1944: життєписно-бібліографічний нарис / М. Білоус, З. Терлак. — Львів : Наук. Т-во ім. Шевченка, 1995. — 178, [2] с. — (Визначні діячі НТШ, № 3).
3. [Богацький В.]. Зірка: буквар і перша читанка для шкіл / В. Полтавець. — Варшава : Наш край, 1924. — 103 с.: іл.

4. *Богацький П.* До історії критичного видання «Кобзаря» Т. Шевченка : бібліографічні замітки / подав *П. Богацький* // *Стара Україна*. — 1925. — [Чис.] III–IV. — С. 72.
5. *Возняк М.* [Рецензія] / *М. Возняк* // *Письмо з Просвіти : літературно-просвітний тижневик*. — Львів, 1922. — Чис. 1-2. — С. 50-51. — Рец. на кн.: *Кобзарь: народне видання з поясненнями і примітками Д-ра Василя Сімовича / Тарас Шевченко*. — Липськ, 1921. — XXIX, 431 с.
6. *Голоси критики* // *Книжка : вістник українського книжкового руху*. — Станиславів : Бистриця, 1922. — Чис. 8-10. — С. 151.
7. *Долинюк О.* Тарас Шевченко в інтерпретації Василя Сімовича / *О. Долинюк* // *Дзвін*. — 2000. — № 3. — С. 148-151.
8. *Дорошенко Д.* [Рецензія] / *Д. Дорошенко* // *Хліборобська Україна*. — 1921. — Зб. 5-6. — С. 211-216. — Рец. на кн.: *Кобзарь: народне видання з поясненнями і примітками Д-ра Василя Сімовича / Тарас Шевченко*. — Липськ, 1921. — XXIX, 431 с.
9. *Дорошенко Д.* Шевченкознавство за останнє десятиліття. 1914–1924: короткий інформаційний огляд / подав *В. Дорошенко*. — Львів : накладом Володимира Дорошенка, 1925. — С. 1.
10. *Жулинський М.* Тарас Шевченко: духовна реалізація пророцтва: [післямова] / *Микола Жулинський* // *Шевченко Т.* *Кобзарь: з поясненнями і примітками Д-ра Василя Сімовича / Тарас Шевченко*. — 2-ге справл. й поширене вид. за ред. *Я. Рудницького*. — Вінніпег : Видавець І. Тиктор, 1960. — С. I–XV. — (Українська Вільна Академія Наук ; Інститут Шевченкознавства ; чис. 2).
11. *Зайцев П.* Наш довг перед Шевченком / написав *Павло Зайцев* // *Стара Україна*. — 1925. — [Чис.] III–IV. — С. 39-42.
12. *Іванишин П.* Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка / *П. Іванишин*. — Дрогобич : Відродження, 2001. — 174 с.
13. *Клочек Г. Д.* Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація: посіб. для учителя / *Клочек Г. Д.* — Київ : Освіта, 1998. — 237 с.
14. *Народній ілюстрований календар Товариства Просвіта на звичайний рік 1925*. — Львів : Коштом Т-ва «Просвіта» у Львові, 1924. — LXII, 104, 64 с. : іл.
15. *Рудницький Я.* Передмова / *Яр. Рудницький* // *Шевченко Т.* *Кобзарь: з поясненнями і примітками Д-ра Василя Сімовича / Тарас Шевченко*. — 2-ге справл. й поширене вид. за ред. *Я. Рудницького*. — Вінніпег : Видавець І. Тиктор, 1960. — С. VII–X.
16. *Сімович В.* Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці / *Василь Сімович*. — 2-ге вид., з одмінами й додатками. — Київ ; Ляйпціг : Укр. Накладня, [1921]. — 584 с.

17. *Сімович В.* Тарас Шевченко: його життя та творчість / *Василь Сімович*. — Львів : Просвіта, 1934. — 72 с.: 25 іл.
18. *Смаль-Стоцький С. Т.* Шевченко: інтерпретації / *Степан Смаль-Стоцький*. — Варшава : накладом НТШ, 1934. — 240 с. — (Праці Українського Наукового Інституту ; т. 25).
19. *Франко І.* Лист до В. М. Доманицького [17 липня 1906 р.] / *І. Франко* // Зібрання творів у 50 т. — Київ : Наук. думка, 1986. — Т. 50 : Листи. — С. 291.
20. *Шевченко Т.* Поезії. «Кобзар» / *Т. Шевченко* ; зредагували та примітки додали: *І. Айзеншток* та *М. Плевако*. — Харків : Держвидав. України, 1927. — 445 с.
21. *Шевченко Т.* Кобзар: з поясненнями і примітками Д-ра Василя Сімовича / *Тарас Шевченко*. — 2-ге справл. й поширене вид. за ред. д-ра *Я. Рудницького*. — Вінніпег : Видавець І. Тиктор, 1960. — XXXII, 430, XV с. — (Українська Вільна Академія Наук ; Інститут Шевченкознавства ; чис. 2).
22. *Шевченко Т.* Кобзар Тараса Шевченка: вибір для дітей / *Тарас Шевченко*. — 3-тє вид. — Львів : накладом УПТ, 1921. — 64 с.: портр.
23. *Шевченко Т.* Кобзарь / [за ред. *В. Доманицького*]. — С-Петербург, 1907. — XVI, 635 с. : портр.
24. *Шевченко Т.* Кобзарь: народне видання з поясненнями і примітками Д-ра Василя Сімовича / *Тарас Шевченко*. — Катеринослав ; Кам'янець ; Ляйпціг : Заходами Євг. Вирового. Укр. вид-во в Катеринославі, 1921. — XXIX, 431 с.
25. *Шевченко Т.* Повне видання творів. Т. II : Кобзарь / *Тарас Шевченко* ; за ред. *Б. Лепкого*. — Київ ; Ляйпціг : Укр. Накладня, [1919]. — XVI, 707 с.
26. *Шевченко Т.* Повне видання творів. Т. II : Поезії 1837–1842 рр. / *Тарас Шевченко* ; за ред. *Павла Зайцева*. — Варшава ; Львів : Укр. наук. Ін-т, 1934. — 352 с. : портр.
27. *Шелухин С.* Про конечну потребу нових поясень «Кобзаря»: про розяснення «Кобзаря» д-ром В. Сімовичем / *Сергій Шелухин* // Дзвони (Львів). — 1933. — Чис. 10. — С. 457-464.